

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-192>

УДК 336.14:352

ДОХОДИ ТА ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

REVENUES AND EXPENDITURES OF LOCAL BUDGETS: CURRENT CHALLENGES

Тарасенко Денис Леонідовичдоктор економічних наук, професор,
Маріупольський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6250-3442>**Тарасенко Олена Юріївна**кандидат економічних наук, доцент,
Маріупольський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8060-8793>**Кочержина Ольга Вікторівна**здобувачка другого магістерського рівня
освітньої програми «Публічне управління та адміністрування»,
Маріупольський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9619-9494>**Tarasenko Denys, Tarasenko Olena, Kocherzhyna Olga**
Mariupol State University

Дослідження присвячено актуальним питанням формування та використання коштів місцевих бюджетів. Метою статті є здійснення аналізу доходів і видатків місцевих бюджетів та визначення сучасних викликів, що постають перед місцевими бюджетами. Проаналізовано структуру доходної та видаткової частини місцевих бюджетів за 2022–2023 рр. Визначено, що формування та використання коштів місцевих бюджетів в сучасних умовах є важливою складовою фінансової політики. Встановлено, що формування коштів місцевих бюджетів є складним і багатогранним процесом, який потребує ефективного управління і планування. В статті висвітлено сучасні виклики, зокрема війна, економічна нестабільність та соціальні зміни, що створюють перед процесом формування та використання коштів місцевих бюджетів відповідні труднощі.

Ключові слова: місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів, кошти місцевих бюджетів, податкові надходження, неподаткові надходження.

The aim of the article is to analyze the revenues and expenditures of local budgets and identify contemporary challenges facing them. The study examines the difficulties and opportunities associated with the formation and utilization of local budget revenues and expenditures under modern conditions, such as war, economic instability, and demographic changes. Local budgets, as a key component of the country's financial system, provide funding for social, economic, and infrastructural needs. However, growing economic uncertainty, inflation, migration, and declining revenues pose significant obstacles to ensuring financial stability and efficient resource use. The study conducts a comprehensive analysis of the structure of local budgets, employing statistical, comparative, and systemic methods to assess the dynamics of revenues and expenditures in 2022–2023. The analysis revealed that tax revenues were the primary source of income for local budgets, accounting for 70.88% in 2022 and 66.59% in 2023. In terms of expenditures, the largest share was allocated to education: 47.96% in 2022, which decreased to 38.37% in 2023, while spending on economic activities increased from 12.67% to 17.47%. The study also identified a reduction in the share of tax revenues. Demographic changes and the economic consequences of war were identified as critical factors affecting the stability of local budgets. The research highlights the need for adaptive financial planning and management at the local level. Improving transparency, ensuring efficient resource utilization, and addressing the changing needs of communities are crucial for achieving sustainable regional development. The findings can serve as a foundation for policy adjustments, strengthening local governance, optimizing budget processes, and minimizing the negative effects of economic and social upheavals. Thus, addressing the challenges of forming and utilizing local budget funds requires innovative approaches and systemic reforms to ensure financial resilience and the development of local communities under conditions of instability.

Keywords: local budgets, local budget revenues, local budget expenditures, local budget funds, tax revenues, non-tax revenues.

Постановка проблеми. Формування та використання доходів і видатків місцевих бюджетів в сучасних умовах стикається з низкою проблем, що ускладнюють ефективне функціонування бюджетної системи на місцях. Сучасні виклики включають економічну нестабільність, війну, соціальні зміни, демографічні процеси, а також зміни в законодавчій базі. Місцеві бюджети, будучи ключовим елементом фінансової системи країни, забезпечують фінансування соціальних, економічних та інфраструктурних потреб громадян. Проте, через нові реалії, такі як війна, міграція, інфляція та зниження доходів, місцеві органи влади стикаються з серйозними перешкодами на шляху до забезпечення стабільності та достатнього фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місцевих бюджетів є предметом аналізу і дискусій у різних наукових та практичних публікаціях. В Україні питання місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин переважно досліджувалися такими вченими як Бондарук Т. Г. [1], Василик О. Д. [4], Васильєва Н. В., Качула С. В. [3], Крутько М. А., Шевчук І. Л. [7], Юрій С. І. [2] тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми, що виникають у сфері формування та використання місцевих бюджетів в умовах сучасних викликів, вимагають аналізу тих аспектів, які залишаються невирішеними або потребують суттєвої адаптації. Хоча низка питань фінансового управління місцевими бюджетами отримувала увагу раніше, нинішні обставини вимагають перегляду та нових підходів до вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснення аналізу доходів і видатків місцевих бюджетів та визначення сучасних викликів, що постають перед місцевими бюджетами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснення аналізу доходів і видатків місцевих бюджетів є важливим аспектом для ефективного управління фінансами на місцевому рівні. Важливість його проведення визначається необхідністю здійснення планування бюджету. Тобто аналіз доходів і видатків дозволяє органам місцевого самоврядування планувати свій бюджет, визначати пріоритети витрат і забезпечувати необхідні фінансові ресурси для реалізації місцевих проектів та програм. Регулярний моніторинг і аналіз бюджету допомагають виявити можливі фінансові порушення або неефективне вико-

ристання ресурсів, що підвищує прозорість витрат і зміцнює довіру громадян до місцевої влади. Аналіз допомагає оцінити ефективність витрат, виявляти слабкі місця у фінансових процесах і впроваджувати необхідні корективи для досягнення більшого економічного ефекту від використання бюджетних коштів. Також регулярний аналіз допомагає забезпечити фінансову стабільність місцевих бюджетів, уникати дефіцитів і забезпечувати стійкий розвиток місцевих громад.

Структуру місцевих бюджетів за доходами та видатками у 2022 році представлено на рис. 1 та 2.

Таким чином, основну частину доходів складали податкові надходження, які становили 70,88%, або 393 460 645 458,47 грн. Неподаткові надходження становили лише 3,97% від загального обсягу, що дорівнює 22 041 144 918,27 грн. Також варто зазначити, що доходи від державного управління склали 136 753 758 700,96 грн., що відповідає 24,64%. Доходи від операцій з капіталом, від Європейського Союзу, іноземних урядів, міжнародних організацій, донорських фондів та цільових програм у 2022 році були найменшими, становлячи менше 1%.

Аналізуючи структуру податкових надходжень визначено, що найбільшу питому вагу займають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, які у 2022 році становили 72,63%. Надходження від рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів склали 2,22%, від внутрішніх податків на товари та послуги – 3,32%.

У 2022 році основну суму видатків місцевих бюджетів було спрямовано на освіту (47,96%). Витрати на економічну діяльність займають 2 місце в структурі витрат і становлять 12,61%. Кількість коштів на загальнодержавні функції становила 46 469 125 836,38 грн. або 9,6%. На витрати в сфері житлово-комунального господарства було спрямовано 8,39% від загальної кількості коштів. На соціальний захист та соціальне забезпечення 6,03%. Найменшу кількість коштів було виділено на охорону навколишнього природного середовища в розмірі 512 541 274,86 грн. або 0,11%.

На рис. 3 та 4 представлено структуру місцевих бюджетів за доходами та видатками у 2023 році.

Найбільшу питому вагу у складі структури доходів становили податкові надходження в розмірі 66,59%. Неподаткові надходження складали 5,59% від загальної кількості дохо-

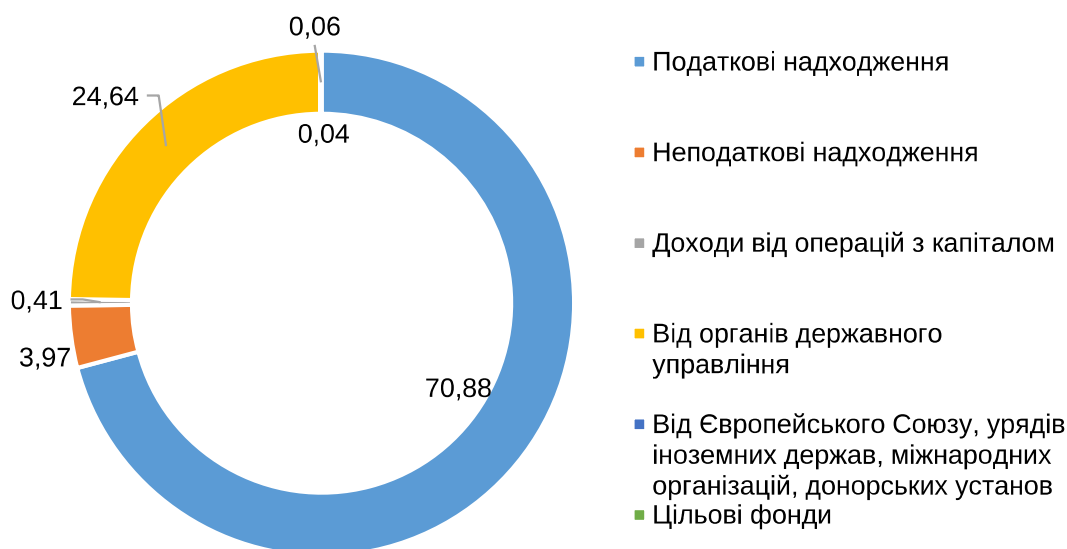

Рис. 1. Структура місцевих бюджетів за доходами за 2022 рік, %

Джерело: побудовано на основі даних [5]

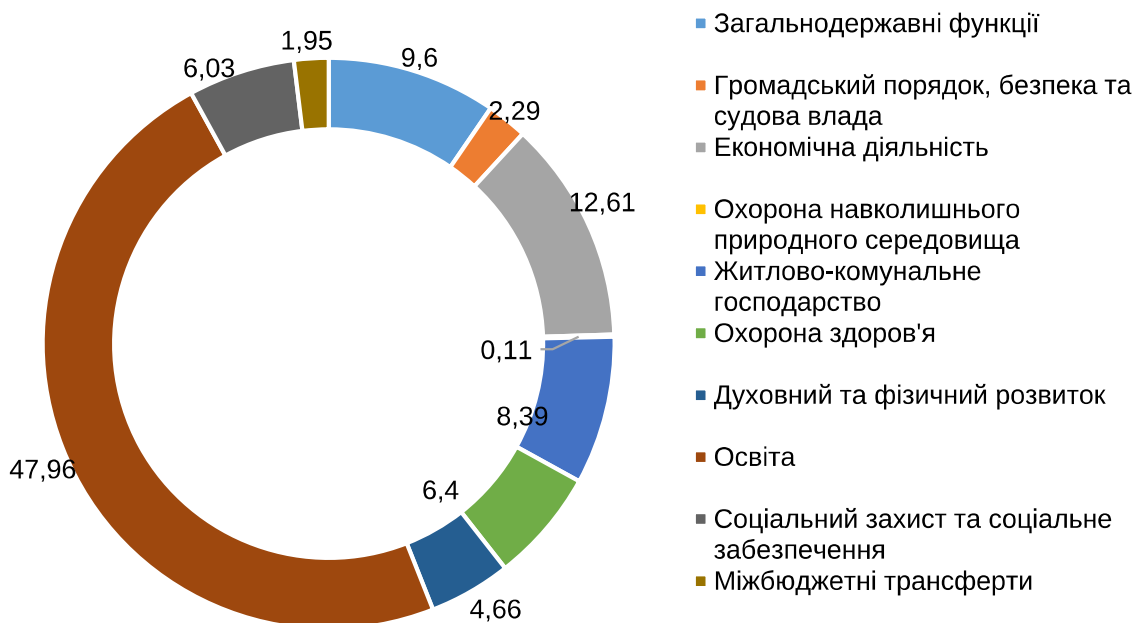

Рис. 2. Структура місцевих бюджетів за видатками за 2022 рік, %

Джерело: побудовано на основі даних [5]

дів у 2023 році. Доходи від операцій з капіталом становили 3 621 893 007,51 тобто 0,55%. Доходи від органів державного управління становили 27,18% від їх загальної кількості, саме ці доходи, в контексті місцевих бюджетів, включають різні види фінансових надходжень, які надходять до місцевих бюджетів від державних органів. Ці доходи важливі для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів і виконання соціальних, економічних та інфраструктурних зобов'язань на місцевому рівні.

Найбільшу частку в структурі витрат у 2023 році склали витрати на освіту – 38,37%. 8,19% складала питома вага на загальнодержавні функції, що становило 53 003 626 877,18 грн. Витрати на економічну діяльність в складі структури займають 17,47% або 112 983 639 896,01 грн. На витрати в сфері житлово-комунального господарства було спрямовано 9,59% від загальної кількості коштів. На охорону здоров'я було спрямовано 5,9% від загальної кількості грошових коштів.

Рис. 3. Структура місцевих бюджетів за доходами за 2023 рік, %

Джерело: побудовано на основі даних [5]

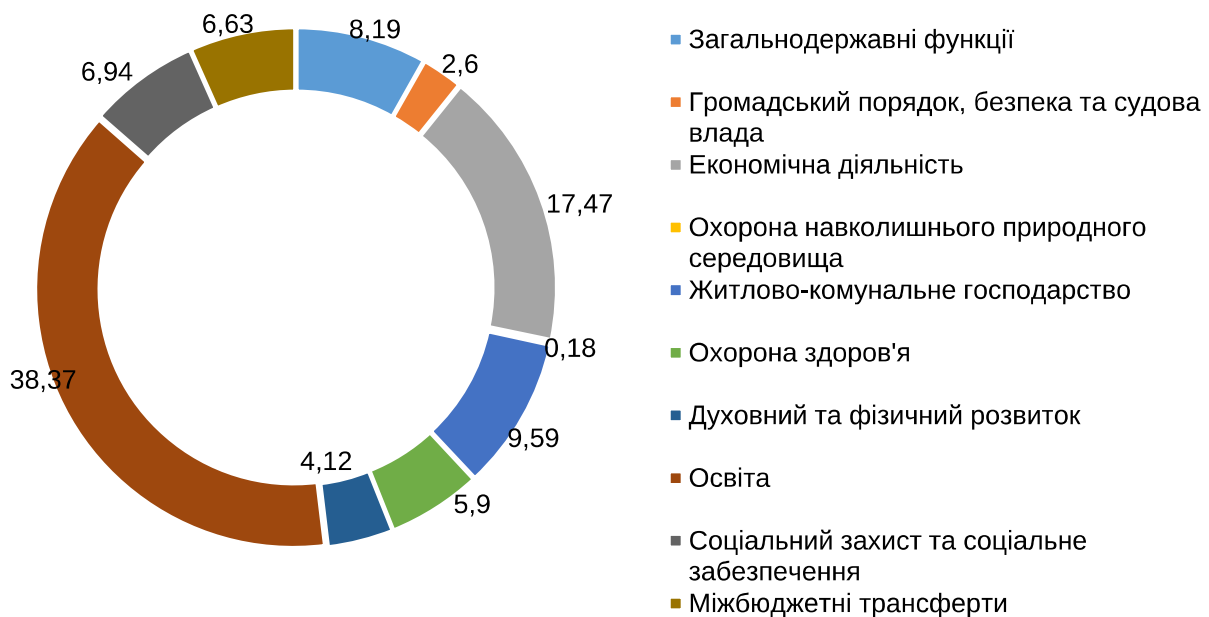

Рис. 4. Структура місцевих бюджетів за видатками за 2023 рік, %

Джерело: побудовано на основі даних [5]

Якщо порівнювати структуру видатків місцевих бюджетів у 2022 та у 2023 роках, то можна зробити наступні висновки: витрати на освіту у 2023 році скоротилися на 9,59%. Витрати на економічну діяльність зросли на 4,86%, в складі структури займають у 2023 році 17,47% або 112 983 639 896,01 грн. в порівнянні з 2022 році.

Формування та використання коштів місцевих бюджетів в сучасних умовах є важливою складовою фінансової політики кожної країни,

і Україна не є винятком. Особливо гостро це питання для нашої країни стоїть в сучасних умовах нестабільності та невизначеності. Формування коштів місцевих бюджетів є складним і багатограним процесом, який потребує ефективного управління і планування.

Важливою складовою цього процесу є збалансоване використання ресурсів, забезпечення прозорості та врахування потреб громади для досягнення сталого розвитку і покращення якості життя на місцевому рівні.

В сучасних умовах постають нові виклики щодо процесу формування та використання коштів місцевих бюджетів, а перехід до децентралізованої системи фінансування може створювати додаткові виклики для менших та менш забезпечених територій.

Децентралізація владних та фінансових повноважень держави на користь місцевого самоврядування є однією з найбільш визначальних реформ з часів української незалежності [6].

Головним стратегічним завданням модернізації системи державного управління та територіальної організації влади, яка сьогодні здійснюється, є формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг. Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів [6].

Сучасні умови ставлять перед процесом формування та використання коштів місцевих бюджетів нові виклики.

1. Економічна нестабільність. В умовах війни та економічної кризи може спостерігатися зниження податкових надходжень, що ускладнює фінансування соціальних програм та інфраструктури. Потреба у фінансуванні термінових соціальних та гуманітарних заходів може значно перевищити заплановані бюджети. Значний вплив чинять зміни в економічному середовищі такі як економічний спад та інфляція. Під час економічного спаду зменшується обсяг виробництва та споживання, що може призвести до зменшення надходжень від податків, таких як податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податок на прибуток підприємств. А різке зростання цін може вплинути на купівельну спроможність населення та підприємств, що, в свою чергу, може зменшити податкові надходження. Війна часто веде до дестабілізації економіки, що, в свою чергу, призводить до значних змін в цінах на товари та послуги. Також зміни в цінах на енергоносії можуть вплинути на витрати місцевих бюджетів, особливо у випадку, якщо місцеві ради витрачають кошти на енергозабезпечення та комунальні послуги.

2. Військові дії та їх наслідки. Війна призводить до руйнування інфраструктури, що

потребує значних витрат на відновлення. Зростання числа внутрішньо переміщених осіб вимагає адаптації місцевих бюджетів для забезпечення соціальних потреб.

3. Зміни в демографічному складі. Міграція та демографічні зміни можуть призвести до зменшення платників податків, що негативно вплине на надходження до бюджету. Потреби населення можуть змінюватися (наприклад, зростання кількості дітей або літніх людей), що вимагатиме переосмислення бюджетних пріоритетів.

4. Залежність від міжбюджетних трансфертів. Залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів може створити ризики у плануванні, якщо центральна влада зменшить фінансування.

5. Необхідність реформ. Необхідність реформування системи управління бюджетом для підвищення прозорості, ефективності та підзвітності. Впровадження нових технологій та систем управління для покращення планування та контролю витрат. Вимоги до прозорості та підзвітності в управлінні місцевими бюджетами зростають, що вимагає нових підходів до бюджетного процесу.

В умовах постійних змін і викликів важливо адаптувати механізми формування і використання коштів місцевих бюджетів для забезпечення стабільного розвитку і ефективного управління ресурсами.

Висновки. Сучасні виклики такі як війна, економічна нестабільність, демографічні зміни та залежність від міжбюджетних трансфертів, суттєво ускладнюють процес формування та використання доходів і видатків місцевих бюджетів. Зниження податкових надходжень через економічний спад та інфляцію, зростання витрат на відновлення інфраструктури і соціальні потреби, створюють значне навантаження на місцеві бюджети. Для подолання цих викликів необхідне реформування системи управління бюджетом, підвищення прозорості, самостійності та ефективності фінансового планування на місцевому рівні. Таким чином, сучасні виклики щодо формування та використання коштів місцевих бюджетів вимагають гнучкості, адаптації та інноваційного підходу з боку органів місцевої влади. Важливо забезпечити належне фінансування соціальних програм, реагувати на надзвичайні ситуації та забезпечувати стійкий розвиток регіонів, попри існуючі труднощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарук Т. Г. Доходи місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2015. № 1. С. 51–56.
2. Бюджетна система : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 624 с.
3. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях С.В. Качула та ін. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
4. Василик О. Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України : підручник. Київ : ЦНЛ, 2004. 544 с.
5. Державний веб-портал бюджету для громадян. *Місцеві бюджети*: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua> (дата звернення: 27.09.2024).
6. Децентралізація. Місцеві бюджети об'єднаних територіальних громад : фін.-аналіт. матеріали / Каб. Міністрів України, М-во регіон. розвитку, буд-ва та ЖКГ України ; підгот. Я. М. Казюк ; консультац. підтримка Я. Джийкіч. [Київ : б. в.], 2016. 190 с.
7. Шевчук І. Л., Черепанова В. О., Ставерська Т. О. Бюджетна система : навчальний посібник. Друге видання, перероблене і доповнене. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2015. 284 с.

REFERENCES:

1. Bondaruk T.H. (2015) Dokhody mistsevykh biudzhativ v umovakh detsentralizatsii [Local Budget Revenues in the Context of Decentralization]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu – Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting, and Auditing*, no. 1. pp. 51–56. (in Ukrainian)
2. Biudzhetna systema : pidruch. / za red. S. I. Yuriia, V. H. Demianyshyna, O. P. Kyrylenko [Budget system]. Ternopil : TNEU, 2013. 624 p. (in Ukrainian)
3. Biudzhetna systema Ukrainy: navchalnyi posibnyk v skhemakh i tablytsiakh S. V. Kachula ta in [The budget system of Ukraine: a study guide in diagrams and tables]. Dnipro: Monolyt, 2021. 332 p. (in Ukrainian)
4. Vasylyk O. D., Pavliuk K. V. (2004) Biudzhetna systema Ukrainy : pidruchnyk [The budget system of Ukraine]. Kyiv : TsNL, 544 p.
5. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian. Mistsevi biudzhety: veb-sait. URL: <https://openbudget.gov.ua> (accessed September 27, 2024).
6. Detsentralizatsiia. Mistsevi biudzhety obiednanykh terytorialnykh hromad : fin.-analit. materialy / Kab. Ministriv Ukrainy, M-vo rehion. rozvytku, bud-va ta ZhKH Ukrainy ; pidhot. Ya. M. Kaziuk ; konsultats. pidtrymka Ya. Dzhyikich [Decentralization. Local budgets of united territorial communities: financial and analytical materials / Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Regional Development, Construction and Housing of Ukraine]. [Kyiv : b. v.], 2016. 190 p.
7. Shevchuk I. L., Cherepanova V. O., Staverska T. O. (2015) Biudzhetna systema : navchalnyi posibnyk [The budget system: a study guide]. Druhe vydannia, pereroblene i dopovnene. Kharkiv : Vydavets Ivanchenko I.S., 284 p. (in Ukrainian)